

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

В. В. Резнікова,
*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
професор кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права*

УДК 340.5 (477)

ДОСУДОВЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ: НЕОБХІДНІСТЬ ТА ШЛЯХИ РЕФОРМУВАННЯ

Обґрунтовується необхідність збереження в господарському процесі й реформування на законодавчому рівні інституту досудового врегулювання господарських спорів. Виконано пошук можливих шляхів такого реформування, внесено відповідні пропозиції.

Ключові слова: господарський спір, досудове врегулювання, претензія, претензійний порядок.

Досудове врегулювання як один із способів вирішення господарських спорів у вітчизняному господарському судочинстві вже тривалий час як серед теоретиків, так і серед практикуючих юристів викликає значну кількість міркувань та суперечок. У той же час тривалість дискусії щодо доцільності існування цього інституту в господарському процесі вказує на неоднозначність і складність цього питання. З одного боку, звучать висловлювання про інститут досудового врегулювання господарських спорів як про “пережиток минулого”, який практично нівельовано через втрату ним не тільки обов’язкового характеру, але й дієвості, у зв’язку з чим вносяться пропозиції про виключення його зі складу ГПК України. Власне, саме таким шляхом й пішли розробники широко обговорюваного на сьогодні проекту Кодексу господарського судочинства [1]. З іншого — наголошується на необхідності збереження його як позасудового (альтернативного судовому) способу вирішення економічних конфліктів.

Цілком природно, що сторони господарського конфлікту повинні самостійно вжити всі можливі заходи для мирного розв’язання спору, що виник, і лише потім звертатися до суду. Водночас не повинно бути обмежень щодо права на судовий захист. Але незважаючи на існуючі в юридичній літературі дискусії з приводу доцільності існування інституту досудового врегулювання господарських спорів, і опоненти, і прихильники цієї точки зору вказують на економію часу та витрат,

можливість збереження ділових відносин між сторонами спору. У цьому аспекті складно не погодитись із О. Подцерковним стосовно того, що збільшення репресивного апарату держави — це шлях в нікуди, у той час, як вирішення економічних спорів без залучення державного примусу не тільки запобігає судовим спорам, але й сприяє більш якісному залагодженню економічних конфліктів, що важливо навіть у випадку, коли позасудове врегулювання не увінчалось успіхом, адже сторони, які вжили заходи для врегулювання спору в позасудовому порядку, в тому числі досудовому, мають більш чіткі позиції в судовому процесі і надають суду найбільш вивірену можливість оцінити і вирішити неврегульовані питання їх відносин [2, с. 20].

З огляду на викладене, все актуальнішим стає питання як збереження у вітчизняному господарському судочинстві інституту досудового врегулювання господарських спорів, так і його реформування.

Проблемам досудового врегулювання господарських спорів уже приділяли раніше увагу в своїх дослідженнях такі вчені, як О. Беляневич, В. Беляневич, О. Бринцев, В. Горевий, С. Домбровський, І. Зайцева, С. Косак, О. Подцерковний, С. Протасов, А. Стоянов, В. Щербина та ін.

Метою ж цієї публікації є обґрунтування необхідності збереження й реформування інституту досудового врегулювання господарських спорів, а також пошук можливих шляхів такого реформування, внесення відповідних пропозицій.

Вирішення спору може бути потрактовано як припинення конфлікту, що існував між сторонами спірних відносин. *Спосіб вирішення господарського спору* — це процесуальний порядок, що обирається господарючим суб'єктом для вирішення господарського спору, тобто застосування способу вирішення господарського спору здійснюється не лише з метою припинення конфліктних відносин, а й вирішення спору по суті. В той же час досудове врегулювання є одним із способів вирішення господарського спору.

Відповідно до загальної теорії права *досудовий (претензійний) порядок врегулювання спорів* — це сукупність заходів, які підлягають здійсненню стороною, права якої порушено, для безпосереднього вирішення спору, що виник, зі стороною, яка є порушником майнових прав чи інтересів. Під *досудовим врегулюванням господарських спорів* розуміється також ведення господарючими суб'єктами усних переговорів, обмін кореспонденцією, пред'явлення претензій та проведення інших заходів, які мають на меті розв'язання спорів і суперечок, що виникають між ними, без передачі спору на розгляд до господарського суду.

Вирішення спору в досудовому порядку, іншими словами, це вирішення спору за допомогою інституту претензії. *Претензія* при цьому розуміється як письмовий документ, що надсилається особою, яка вважає, що її права та законні інтереси порушені, до порушника з вимогою відновити у цих правах та інтересах без втручання юрисдикційних органів.

Метою досудового врегулювання господарських спорів є усунення та/або запобігання негативному впливу на господарську діяльність з боку контрагентів; усунення між сторонами конфлікту, спірності ситуації без звернення до суду однієї зі сторін. Добровільне задоволення претензійних вимог забезпечує найбільш швидко відновлення порушених прав кредитора, — в цьому полягає позитивний аспект досудового порядку врегулювання спорів. Такий порядок є позитивним і для добросовісного боржника, оскільки позбавляє його необхідності несення додаткових витратків на судові витрати.

Завданнями досудового врегулювання господарських спорів є:

- відновлення порушених прав і захист законних інтересів суб'єктів господарювання;
- виявлення причин та умов невиконання договірних зобов'язань;
- попередження порушень планової і договірної дисципліни, чинного законодавства;

— поліпшення економічних показників діяльності суб'єктів господарювання;
— відшкодування за рахунок винних осіб збитків, заподіяних господарюючому суб'єкту.

Існування в господарському процесуальному праві інституту досудового врегулювання окремих категорій спорів забезпечує:

— більш швидке відновлення порушених прав, законних інтересів суб'єктів господарювання;

— розвиток між суб'єктами господарювання відносин співробітництва при виконанні договірних зобов'язань;

— безпосереднє врегулювання господарських спорів у добровільному порядку;

— попередження появи необґрунтованих і безспірних справ у господарських судах;

— дотримання господарських інтересів сторін;

— зниження невиробничих витратків, пов'язаних зі сплатою штрафних санкцій за невиконання договірних зобов'язань за рахунок застосування санкцій до контрагентів і стягнення з них цих збитків.

До переваг, які зумовлюють доцільність збереження інституту досудового врегулювання спорів у вітчизняному господарському судочинстві на майбутнє, належить віднести такі:

— досудове врегулювання сприяє:

(а) організації та підвищенню рівня укладення та виконання господарських договорів;

(б) виявленню й усуненню причин та умов виникнення господарських правопорушень;

— за умови досудового врегулювання спору немає потреби сплачувати судовий збір, а у разі необхідності — і витрати на проведення експертизи тощо, що повинні бути відшкодовані боржником. Натомість звернення з претензією до боржника вимагає лише сплати поштових витрат, понесених у зв'язку з її надсиланням (щоправда, можливою й тут є ситуація, коли необхідні додаткові витрати, пов'язані, наприклад, із проведенням експертизи, оцінки тощо);

— досудове регулювання покликане забезпечити якомога швидше відновлення порушених прав суб'єктів господарювання. Судовий розгляд у першій інстанції може зайняти від одного до двох місяців, а то й більше, крім того, не виключено, що боржник-відповідач буде оскаржувати рішення суду першої інстанції в апеляційному та касаційному порядку, а ця процедура може зайняти ще кілька місяців, та й отримання рішення суду, яке набрало законної сили — ще не вирішення проблеми, оскільки його треба виконати, а цим займаються відділи державної виконавчої служби (необхідно також враховувати строк на виконання рішення). Тому від подання позовної заяви до суду до фактичного виконання отриманого рішення можуть минути роки. Натомість при використанні досудового порядку врегулювання господарських спорів, що встановлений ГПК України, задоволення претензії займе приблизно від одного до двох місяців (залежно від складності перевірки обґрунтованості вимог);

— сторони вільні в обранні зручного часу та місця для обговорення спірних положень, суті економічного конфлікту, досягнення консенсусу. Більше того, все може бути вирішено за допомогою телефонного, факсимільного та/або іншого засобу зв'язку тощо;

— у випадку безрезультатності досудового врегулювання спору завжди можна звернутися до господарського суду як до компетентного органу держави;

— досудовий порядок регулювання господарського спору дозволяє зберегти ділові відносини між сторонами [3, с. 25].

При цьому варто зробити застереження, що наведені переваги досудового врегулювання господарських спорів було розглянуто в площині приватноправового інтересу суб'єкта господарювання, права та/або законні інтереси якого порушено

неправомірними діями контрагента. Однак, пріоритетність розвитку, стимулювання та нормативно-правового врегулювання позасудових (в тому числі й досудового) способів врегулювання економічних спорів вбачається також і в площині публічного інтересу.

Так, зокрема досудовий порядок реалізації господарсько-правової відповідальності ґрунтується на загальному правилі, встановленому ч. 1 ст. 222 ГК України, згідно з яким учасники господарських відносин, які порушили права або законні інтереси інших суб'єктів, зобов'язані поновити їх, не чекаючи пред'явлення їм претензії чи звернення до суду.

У рішенні Конституційного Суду України від 9 липня 2002 р. по справі № 1–2/2002 (про досудове врегулювання спорів) [4] зазначено, що обов'язкове досудове врегулювання спорів, яке виключає можливість прийняття позовної заяви до розгляду і здійснення за нею правосуддя, порушує право на судовий захист. *Можливість використання суб'єктами правовідносин досудового врегулювання спорів може бути додатковим засобом правового захисту, який держава надає учасникам певних правовідносин, що не суперечить принципу здійснення правосуддя виключно судом. Виходячи з необхідності підвищення рівня правового захисту, держава може стимулювати вирішення правових спорів у межах досудових процедур* (курсив наш. — В. Р.), однак їх виконання є правом, а не обов'язком особи, яка потребує такого захисту.

Отже, сформулюємо висновки, що прямо вбачаються зі змісту відповідного рішення Конституційного Суду України:

(а) вибір процедури досудового врегулювання спорів за будь-якими категоріями справ за участю як громадян, так і юридичних осіб є правом, а не обов'язком сторони;

(б) досудове врегулювання спору є додатковим способом правового захисту, що не суперечить принципу здійснення правосуддя тільки судом;

(в) не ставиться під сумнів право сторін на застосування позасудових способів захисту своїх інтересів (досудовий порядок, арбітраж, міжнародний комерційний арбітраж тощо), що врегульовані чинними законами та/або міжнародними договорами;

(г) встановлення законом або договором досудового врегулювання спору за волевиявленням суб'єктів правовідносин не є обмеженням юрисдикції судів і права на судовий захист.

У зв'язку з викладеним, обов'язковість застосування досудового врегулювання залежить від волі учасників господарських відносин, закріпленої в договорі шляхом вчинення застереження про те, що спори між ними, пов'язані з укладенням, виконанням, розірванням цього договору, можуть бути передані на вирішення господарського суду тільки за умови додержання досудового врегулювання, визначеного розділом II чинного ГПК України.

Право (тобто можливість, а не обов'язок) суб'єкта господарювання застосовувати досудовий порядок розв'язання спорів у подальшому було закріплено також Законом України від 23 червня 2005 р. “Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо досудового врегулювання спорів” [6]. Виникає подекуди запитання: оскільки досудове врегулювання спорів є справою добровільною, то чи варто дотримуватися вимог про порядок оформлення, пред'явлення і розгляду претензії, зазначених у розділі II ГПК України? Так, можна надіслати боржнику ввічливий лист довільної форми або навіть новорічну листівку з припискою щодо надії на швидкий розрахунок до Різдва. Безсумнівний, кредитор ніхто не може заборонити до звернення в суд взагалі обмежитися простими телефонними дзвінками, повідомленнями електронною поштою або, скажімо, текстовими повідомленнями на мобільний телефон керівника підприємства–боржника з проханням сплатити борг або поставити товар. Не виключено, що іноді подібні форми роботи можуть виявитися оптимальними. Проте найчастіше ставлення дебітора до послань епістолярного телефонного, комп'ютерного

й аналогічних жанрів, що надходять на його адресу, буває досить-таки байдужим. Практика доводить: **чим швидше кредитор розпочне офіційну письмову претензійну роботу з боржником, не обмежуючись домовленостями й обіцянками, тим вищі його шанси на виконання контрагентом зобов'язань.** Тому все ж варто дотримуватися норм ГПК України при досудовому врегулюванні спорів. До того ж в інформаційному листі Вищого господарського суду України від 7 квітня 2008 р. № 01–8/211 “Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України” наголошено на необхідності враховувати, що згідно з ч. 8 ст. 222 ГК України одержувач претензії зобов'язаний повідомити заявника про результати розгляду претензії. Строк розгляду претензії її одержувачем встановлено ч. 6 ст. 222 ГК України. Тому якщо господарський суд при розгляді справи дійде до висновку, що спір виник внаслідок неправильних дій сторони, яка не надала відповідь на претензію, господарський суд має право покласти на неї судовий збір незалежно від результатів вирішення спору на підставі ч. 3 ст. 49 ГПК України [7].

Незважаючи на те, що пред'явлення претензії є правом, а не обов'язком суб'єкта господарювання, права та/або законні інтереси якого порушені, законодавець в імперативному порядку встановлює вимоги щодо строків її розгляду, а також встановлює, що розгляд претензії, надання на неї відповіді у встановлені строки заявникові — це вже не право, а обов'язок одержувача претензії. Встановлений ч. 6 ст. 222 ГК України місячний строк розгляду претензії є загальним. Спеціальні ж строки розгляду претензій (встановлені нормами інших нормативно-правових актів) застосовуються з урахуванням особливостей певних видів господарських відносин. Наприклад, ч. 3 ст. 315 ГК України передбачає, що перевізник розглядає заявлену претензію і повідомляє заявника про задоволення чи відхилення її протягом трьох місяців, а щодо претензії з перевезення у прямому змішаному сполученні — протягом шести місяців. Претензії щодо сплати штрафу або виплати премії розглядаються протягом сорока п'яти днів. Як уже зазначалося, дотримання строків розгляду претензії та надання відповіді на неї — це обов'язок господарюючих суб'єктів. Суб'єкти господарювання, які одержали претензію, зобов'язані також задовольнити обґрунтовані вимоги заявника.

Окрім цього, в Указі Президента України від 10 травня 2006 р. “Про концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів” [5] зазначено, що одним із завдань концепції, визначених у першому розділі, є *створення можливостей для розвитку альтернативних (позасудових) способів розв'язання спорів* (курсив наш. — В. Р.). У розділі десятому цього ж Указу Президента йдеться про реформування та розвиток інститутів, безпосередньо пов'язаних із реалізацією права на судовий захист. У частині 5 цього розділу наголошується на необхідності розвитку альтернативних способів врегулювання спорів. Зазначається, зокрема, що *з метою розвантаження судів потрібно розвивати альтернативні (позасудові) способи врегулювання спорів, а також створювати умови для стимулювання дешевших і менш формалізованих способів їх врегулювання. Необхідно інформувати громадськість про переваги цих способів захисту прав порівняно з судовим механізмом. Звернення до суду бажано використовувати як винятковий спосіб врегулювання юридичного спору* (курсив наш — В. Р.).

У контексті викладеного доречним і цілком слушним видається вислів О. Подцерковного з приводу того, що зі зростанням економіки, яке неминуче настане, кількість справ з економічних спорів зросте багаторазово, а тому слід шукати інший, більш досконалий у цілому для функціонування громадянського суспільства шлях, протилежний збільшенню репресивного апарату держави [2, с. 20]. На нашу думку, варто додати, що пошук нових шляхів — це, безумовно, справа необхідна, але не варто забувати й про добре перевірений старий спосіб позасудового (досудового) вирішення господарських спорів, яким є для всіх нас звичний претензійний порядок.

У той же час існує низка невирішених на законодавчому рівні проблем, що спричиняє на сучасному етапі розвитку господарського процесу низьку ефективність досудового врегулювання господарських спорів, зумовлює необхідність його реформування.

Так, однією з проблем є те, що пред'явлення претензії суб'єкту господарювання—правопорушнику слугує своєрідним попередженням його про можливе звернення до суду і притягнення до господарсько-правової відповідальності. Отримавши таке попередження, недобросовісний суб'єкт господарювання—правопорушник вдається до приховування майна, грошових коштів, намагаючись уникнути відповідальності, а той і взагалі припиняє свою господарську діяльність. Так, наприклад, у сфері господарювання, особливо малого й середнього бізнесу, доволі поширеною стала практика заснування однією особою декількох підприємств (одночасно та/або у певній послідовності). На одне з таких підприємств здійснюється оформлення права власності на нерухомість, права землекористування, ставляться на баланс різноманітні активи тощо. Таким підприємством, яке є своєрідним “пасивним держателем активів”, реальна господарська діяльність (виробництво товарів, виконання робіт, надання послуг) не провадиться, у зв'язку з планомірним уникненням ризиків звернення стягнення на його активи. Максимум, що таке підприємство здійснює, то це передає належне йому майно в оренду та/або позичку іншим суб'єктам господарювання. У той же час інші підприємства, засновані тією ж особою, що і “пасивний держатель майна”, вже здійснюють діяльність ризикованого характеру: вони безпосередньо виробляють товари, виконують роботи, надають послуги тощо, вступають у різноманітні правовідносини з контрагентами (як постачальниками, так і продавцями), у зв'язку з чим несуть ризики, пов'язані з активною господарською (підприємницькою) діяльністю. Однак на їхніх балансах не обліковується ліквідні активи. Нерухомість та земля, якою вони користуються, а також транспортні засоби, обладнання й устаткування не належать їм на праві власності, — вони їм лише передані у користування іншим підприємством — “пасивним держателем активів”. Гроші на поповнення обігових коштів підприємства вносяться самим власником та/або одним із засновників (учасників) підприємства, здебільшого як поворотна фінансова допомога, яка до кінця звітного періоду повертається таким підприємством її надавачеві. Купівля сировини для виробничої діяльності такого підприємства здійснюється знову ж таки його власником та/або одним із засновників (учасників), як правило, за рахунок власних коштів, що оформляється потім авансовими звітами й підлягає поверненню з доходу підприємства. Обсяг власних оборотних засобів у такого підприємства є незначним, основні фонди здебільшого відсутніми. Тому коли надходить до такого підприємства претензія зі сторони кредитора на значну суму, коли виникає реальний ризик несення ним відповідальності по боргах, пов'язаних з господарською діяльністю, власником та/або засновниками (учасниками) поточна діяльність такого підприємства “згортається” та/або поступово (для чого власне й існують неофіційні методики затягування часу розгляду претензії, й, навіть визнання її, а потім — так звані, “процесуальні диверсії” в процесі судового розгляду тощо) “переноситься” на інше підприємство того ж власника або тих же засновників (учасників), — комбінації учасників, що будуються переважно на родинних зв'язках, можуть бути найрізноманітнішими (в одному підприємстві засновник — чоловік, в іншому — дружина, з якою він не перебуває у зареєстрованому шлюбі, в третьому — сестра, яка змінила прізвище після заміжжя, а у четвертому — тесть тощо), встановити фактичний взаємозв'язок між такими підприємствами буває дуже складно, подекуди неможливо. До того ж, з формально-юридичної точки зору, кожне підприємство є самостійною юридичною особою й не несе відповідальності по боргах інших юридичних осіб (хоч би й заснованих тією ж особою) та/або своїх засновників (учасників), як і засновники (учасники) не несуть відповідальності по боргах заснованих ними підприємств своїм особистим майном, належним їм на праві приватної власності. Тому якщо сьогодні у малого або середнього підприємства

(великі підприємства таких схем, як правило, не практикують) виникли проблеми зі сплатою боргів, і вже є “перша ластівка” у вигляді претензії, то далі справа часу. Боржнику потрібно лише “потягнути” цей час (реєстрація нової юридичної особи — це найбільше 4–5 днів, у кожному разі не більше тижня, а протягом місяця можна і активи “перекинути” з підприємства на підприємство (старі договори оренди та/або позички елементарно за згодою сторін або на вимогу однієї з них розриваються, нові оформляються), і всі дозвільні процедури пройти в цей строк цілком реально).

Для практикуючих юристів–господарників уже звичними стали схеми “відбілювання” чи “відсидки” підприємств протягом строків позовної давності (декілька підприємств одного власника працюють по два–три роки кожне почергово, не обліковуючи при цьому ліквідних активів на своїх балансах, а потім, по завершенні вказаного строку своєї активної господарської діяльності, припиняють діяльність та здають нульову фінансову звітність протягом наступних трьох років, залишаючись тим самим непривабливими ані для кредиторів, ані для контролюючих інстанцій). А після “відбілювання” чи так званої “відсидки” протягом строків позовної давності знову починають активну господарську діяльність, яка знову ж таки триває два–три роки, а потім — перерва на три. Нюансів та варіацій може бути безліч. Головне, що чинне законодавство жодних обмежень щодо таких дій з боку недобросовісних боржників дієвого механізму їх попередження не містить. А тому подібні схеми роботи, попри те, що вони за своєю суттю є спрямованими на ухилення від відповідальності, вважаються цілком легальними, тобто такими, що не порушують букви закону.

Хтось скаже, а як же сформовані статутні капітали у таких підприємствах, як же вклади засновників (учасників)? Усе дуже просто. Річ у тому, що чинним законодавством (ЦК України та ГК України, Закон України від 19 вересня 1991 р. “Про господарські товариства”), за винятком окремих випадків (таких як, наприклад, ст. 11 ч. 2, ст. 8 Закону України від 17 вересня 2008 р. “Про акціонерні товариства”) встановлене загальне правило, згідно з яким вкладом до статутного (складеного) капіталу підприємства можуть бути не тільки гроші, цінні папери, але й інші речі або майнові права чи інші відчужувані права, що мають грошову оцінку. Грошова оцінка вкладу учасника підприємства (до прикладу, господарського товариства) здійснюється за згодою учасників товариства, і лише у випадках, встановлених законом (як, наприклад, для акціонерних товариств), вона підлягає незалежній експертній перевірці. У малому та середньому бізнесі найпоширенішими організаційно-правовими формами є приватні підприємства та товариства з обмеженою відповідальністю, а для них законодавчої вимоги щодо незалежної експертної перевірки немає.

Це дозволяє формувати їх статутні капітали рухомим та малоцінним майном лише на папері:

1) у статуті підприємства виконується посилання на формування статутного капіталу майном (наприклад, будівельними матеріалами, офісними меблями, оргтехнікою, чи ще краще — канцелярськими товарами);

2) робиться застереження і у протоколі (рішенні) загальних зборів засновників (учасників) підприємства;

3) складається акт приймання–передачі майна для формування статутного капіталу підприємства, який нібито засвідчує факт приймання–передачі, містить відомості про ціну, за якою майно було передане підприємству, є підставою для постановки такого майна на баланс.

Майно на балансі підприємства відображається, але протягом першого ж звітного періоду (як правило, кварталу) списується: будматеріали нібито були використані на поточний (косметичний) ремонт офісного приміщення, канцтовари списані як МШП тощо. У дійсності ж ніхто ніякого майна на формування статутного капіталу підприємства й не вносив, він взагалі не формувався. А відтак учасники

такого, до прикладу, товариства з обмеженою відповідальністю навіть обмеженої відповідальності по боргах товариства не несуть.

Недолік чинного господарського законодавства в тому, що:

(а) немає обмеження щодо кількості підприємств (наприклад, не більше двох чи трьох), які можуть бути заснованими однією особою, або ж учасником яких вона може бути одночасно;

(б) ані на державного реєстратора (за Законом України від 15 травня 2003 р. “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб–підприємців”), ані на органи державної податкової служби (за ПК України), ані на будь-якого іншого суб’єкта владних повноважень законодавцем не покладено обов’язку перевірки при створенні (державній реєстрації) підприємства фактичного наповнення (формування) статного (складеного) капіталу, особливо в тих випадках, коли він нібито формується майном.

Цілком обґрунтованими видаються пропозиції юристів (як науковців, так і практиків) щодо необхідності застосування до боржника, який проігнорував претензію кредитора, певних санкцій майнового характеру, і до того ж доволі жорстких [8, с. 362].

По-перше, це було б цілком логічним наслідком передбачених ст. 222 ГК України обов’язків суб’єкта господарювання — одержувача претензії:

- (а) розглянути претензію протягом визначеного законодавцем строку;
- (б) повідомити заявника про наслідки розгляду претензії;
- (в) задовольнити обґрунтовані вимоги заявника.

А по-друге, це не тільки відповідало б духу і змісту господарського, в тому числі і процесуального, законодавства, зокрема ст. 6 ГПК України, якою передбачено, що підприємства та організації, які порушили майнові права та законні інтереси інших суб’єктів господарського обігу, зобов’язані їх поновити, не чекаючи пред’явлення претензії, а й суспільному інтересу в збереженні стабільності у господарському обороті та зниженні трансакційних витрат суб’єктів господарювання.

На тлі значного звуження застосування процедур досудового врегулювання господарських спорів наведене видається ще більш виправданим і логічним, бо якщо підприємець не звернувся одразу до суду і намагається вирішити наявні розбіжності шляхом зближення позицій сторін, не завантажуючи суди непродуктивною роботою, такий підхід повинен вважатися суспільно прийнятнішим. А тому його опонент, який зайняв неконструктивну позицію і намагається за чужий рахунок вирішити свої господарські негаразди, має відчувати реальний тягар негативної суспільної оцінки його дій.

Однак при введенні до чинного законодавства санкцій майнового характеру щодо недобросовісних боржників не слід забувати, що й кредитори можуть бути недобросовісними. А тому варто ч. 4 ст. 6 ГПК України викласти в новій редакції: *“Претензія підписується повноважною особою суб’єкта господарювання або його представником та надсилається адресатові листом з описом вкладення”*, на зразок того, як це сьогодні зроблено законодавцем у контексті модернізації порядку надсилання копії позовної заяви і доданих до неї документів (ст. 56 ГПК України). По-перше, погодьтеся, що заявником претензії може бути не тільки підприємство чи організація, але й фізична особа–підприємець, а тому вжиття терміна “суб’єкт господарювання” є більш доречним. По-друге, цілком ймовірними є випадки зловживань з боку кредитора, який може замість претензії надіслати контрагенту рекомендованим листом (з отриманням у якості доказу фіскального чека) прайс-пропозиції, рекламні матеріали тощо. Така форма поштового обігу, як лист з описом вкладення, покликана попередити подібного роду зловживання.

При реформуванні інституту досудового врегулювання господарських спорів варто врахувати, що непоодинокими є ситуації, коли спір (економічний конфлікт), що виникає між суб’єктами господарювання, пов’язаний з необхідністю тлумачення тієї чи іншої норми господарського договору. Сторони подекуди не спроможні

самостійно витлумачити зміст договору та/або його окремі положення, а на ґрунті різного розуміння розходяться у поглядах і не можуть досягнути консенсусу. В цьому аспекті доречно доповнити процесуальне законодавство відповідними повноваженнями господарського суду щодо можливості витлумачення змісту господарських договорів (зокрема на стадії досудового врегулювання господарських спорів). На сьогодні, попри наявність у ЦК України ст.ст. 213, 637, їх потенціал не використовується в господарському процесі повною мірою, по-перше, через необізнаність суб'єктів господарювання щодо наявності у них такої можливості, а по-друге, через неврегульованість на законодавчому рівні відповідного порядку як звернення з боку суб'єктів господарювання, так і надання господарським судом таких тлумачень, зокрема в процесі досудового врегулювання господарських спорів.

Між тим вжиття сторонами заходів до тлумачення змісту договору на стадії досудового врегулювання спору між ними могло б значно скоротити кількість судових справ, пов'язаних з виконанням та/або розірванням господарських договорів. Судове тлумачення могло б стати доволі ефективним засобом врегулювання спору на його досудовій стадії, оскільки суд спочатку вислуховує тлумачення сторін, а потім, враховуючи їх думки, тлумачить зміст господарського договору на підставі правових норм. Більш того, судове тлумачення має обов'язкову силу, хоч і може бути оскаржене в загальному порядку. Натомість, на відміну від судового, при автентичному тлумаченні сторони самостійно тлумачать свої наміри, які мали місце у них під час укладення договору. Таким чином, вони висловлюють своє суб'єктивне ставлення до змісту і наслідків угоди. Проте це ставлення може змінюватися залежно від мети, якої хоче досягти суб'єкт тлумачення, подальших консультацій, зміни думки тощо. Виходячи із цього, зміст угоди може тлумачитися сторонами декілька разів, причому з різними висновками. Тому автентичне тлумачення має форму рекомендацій, хоча, звичайно, береться до уваги у разі виникнення спору між сторонами договору [9]. Повертаючись до судового тлумачення, зазначимо, що зі змісту ст.ст. 213, 637 ЦК України не зрозуміло, яким повинен бути порядок звернення до суду (зокрема господарського) з вимогою про тлумачення змісту договору. ГПК України не містить відповіді на це питання, адже вичерпний перелік справ, підвідомчих господарським судам, визначено у ч. 1 ст. 12, якою до них віднесено, зокрема, справи у спорах, що виникають при укладенні, зміні, розірванні і виконанні господарських договорів, та на інших підставах. Отже, тлумачення змісту договору можливе на сьогодні лише за наявності спору, тобто коли сторони мають різне уявлення щодо свого волевиявлення або волевиявлення іншої сторони (сторін) договору. У той же час з урахуванням положень ст.ст. 55 і 124 Конституції України щодо необмеженості права на судовий захист і поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі, слід зробити висновок, що існуючий стан речей не відповідає сучасним уявленням про судову юрисдикцію і невиправдано ускладнює механізм реалізації права на доступ до суду. Поняття юрисдикції в господарському судочинстві, як, власне, і в цивільному, не може зводитися лише до спору про право. Як зазначає О. А. Беляєвич, коли сторони угоди звертаються до суду з вимогою розтлумачити договір з превентивною метою, щоб уникнути порушення його умов при виконанні через відсутність їх однозначного розуміння, то на цей час спір про право в традиційному для процесуальних наук розумінні між сторонами відсутній й швидше мова йде про захист інтересів сторін. Важливим питанням, пов'язаним з проблемою юрисдикційності вимог про тлумачення змісту договору, є визначення виду провадження, в порядку якого підлягають розгляду зазначені нижче вимоги. Розгляд справ про тлумачення змісту договору, на думку О. А. Беляєвич, потребує або розширення змісту поняття "позов" і відповідно визнання права на подання безспірних позовів або запровадження спеціальної процесуальної форми розгляду таких справ у межах окремого провадження [11]. Під господарською справою можна загалом розуміти прийнятну до провадження в порядку господарського судочинства правову вимогу зацікавленої

особи, яка стверджує перед судом про наявність у неї певного права, свободи або охоронюваного законом інтересу, які потребують захисту. Вимога спірності правовідносин при розгляді справ про тлумачення змісту договору не може і не повинна бути вирішальною при вирішенні питання про юрисдикцію суду щодо розгляду таких вимог. У зв'язку з цим слід визнати хибною практику відмови господарськими судами в розгляді вимог про тлумачення змісту договору, в яких, на їхню думку, немає спору про право. Належить визнати цілком слушними пропозиції Д. Шадури щодо необхідності додаткового законодавчого врегулювання питань про процесуальні підстави, механізм і процесуальну форму вирішення вимог про тлумачення змісту правочину, що передбачає також необхідність вирішення питання про вид провадження, в якому повинні розглядатися вимоги про тлумачення змісту правочину, а також питання визначеності сторін справи, в якій розглядаються такі вимоги, й розподілу в ній судових витрат [10]. У кожному разі однозначне вирішення цих питань, як видається, є безпосередньо пов'язаним з потребами реформування інституту досудового врегулювання господарських спорів.

У періодичних джерелах, особливо практикуючими юристами, звертається увага на такі недоліки досудового врегулювання господарських спорів [13; 14]:

— відсутність можливості отримання акта преюдиційного характеру: ухвали чи рішення суду, в яких безпосередньо встановлюються факти, що мали місце при виникненні певних правовідносин, наприклад, договірних, і відповідно дається юридична оцінка вчиненим діям (резольютивна частина рішення);

— звернення з претензією не зупиняє строку позовної давності, до того ж немає жодної гарантії на позитивне вирішення конфлікту;

— оригінали документів, направлені винній стороні, після розгляду претензії можуть бути неповернутими, адже жодним чинним нормативно-правовим актом не встановлена відповідальність за їх неповернення, оскільки ст. 222 ГК України і ст. 6 ГПК України передбачено лише, що документи, які підтверджують вимоги заявника, додаються в оригіналах чи належним чином засвідчених копіях. Направлення заявником документів в оригіналі може бути лише на руку недобросовісному контрагенту. Звідси порада: направляти належним чином засвідчені копії таких документів і вказувати в претензії, що з оригіналами контрагент може ознайомитися за місцезнаходженням заявника в присутності його посадових осіб та/або повноваженого представника;

— ймовірно, що винна сторона не відповідь у встановлений законом термін на претензію або просто проігнорує її. Це дасть їй можливість затягнути вирішення спору й виграти мінімум місяць, а то і два, до звернення заявника до суду;

— претензійний порядок дасть винній стороні можливість спотворювати обставини справи, перекручувати факти на свою користь, давати неповний перелік документів, приховувати обставини справ й ухилятися від відповідальності;

— визнання або навіть часткове визнання претензії ще не свідчить, що вимоги будуть виконані.

Також варто зауважити, що досудове врегулювання господарських спорів рекомендується застосовувати лише тоді, коли суб'єкт господарювання впевнений у добросовісності свого контрагента.

При цьому чи не найважливішою проблемою регулювання претензійного порядку господарських спорів є на сьогодні відсутність чіткого механізму примусового виконання визнаної претензії. Визнана, але не виконана претензія, замість того, щоб допомогти захистити права та законні інтереси, навпаки, збільшує час, необхідний для відновлення порушених майнових прав, створює інші значні труднощі для потерпілої сторони, призводить до безпідставного збагачення недобросовісного боржника. За цілком слушним висловлюванням Ю. Павлюченко, сучасний досудовий порядок вирішення господарських спорів не захищає суб'єкта господарювання від наслідків правопорушення, тому що законодавчо регламентована поведінка боржника не підкріплюється державним примусом. Виникає ситуація,

коли законодавець дав можливість оперативно захистити свої права, однак механізм реалізації такої можливості не встановив [12, с. 78]. Реальність на сьогодні така, що якщо є відповідь боржника про визнання боргу за виставленою йому претензією, кредитор треба мати на увазі, що, можливо, божник просто хоче виграти час і зовсім не має наміру розраховуватися. А тому вкрай необхідним є законодавче закріплення як можливості примусового виконання визнаної претензії, так і впровадження дієвого механізму такого виконання (хоч би й на базі Закону України “Про виконавче провадження” з наданням визнаної претензії статусу виконавчого документа).

Таким чином, суб’єкти господарювання можуть користуватись як судовими, так і позасудовими (до яких з поміж інших належить і досудове врегулювання господарських спорів) способами захисту своїх прав та законних інтересів. Останні в значній мірі потребують на сьогодні ефективного правового врегулювання.

Досудове врегулювання покликане слугувати ефективному розв’язанню економічних конфліктів, вирішенню спірних ситуацій, що виникають у сфері господарювання між учасниками господарських відносин, самостійно на основі принципів порозуміння, співпраці і взаємних поступок. При цьому досудова процедура врегулювання спору не повинна перетворюватися на формальне дотримання договірною претензійного порядку. Чинне законодавство в частині врегулювання досудового порядку врегулювання господарських спорів (ст. 222 ГК та розділ II ГПК України) потребує масштабного реформування з метою вдосконалення відповідного інституту, надання йому статусу дієвого та ефективного механізму розв’язання економічних конфліктів без звернення до господарського суду та/або його безпосередньої участі. Розглянуті в цій публікації проблеми, причини низької ефективності досудового врегулювання, а також способи їх вирішення не претендують на вичерпність, — це лише крок на шляху до реформування інституту досудового врегулювання господарських спорів.

Список використаних джерел:

1. Проект Кодексу господарського судочинства України від 25.06.2008 р. / [внесений народними депутатами України Бондиком В. А., Кармазіним Ю. А.] / номер реєстрації 2777 від 16.07.2008 р. [Електронний ресурс] Верховна Рада України. — URL : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=33065.
2. Подцерковний, О. До проблеми примирення сторін у господарському процесі [Текст] / О. Подцерковний // Українське комерційне право. — 2011. — № 11. — С. 20–26.
3. Гонтаренко, Н. Проблемні аспекти способів вирішення господарських спорів в Україні [Текст] / Н. Гонтаренко // Підприємництво, господарство і право. — 2010. — 12. — С. 24–27.
4. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю “Торговий Дім “Кампус Коттон клуб” щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів) від 09.07.2002 р. № 15–рп/2002 (справа № 1–2/2002) [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v015p710-02>.
5. Про концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів : Указ Президента України від 10.05.2006 р. [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/361/2006>.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо досудового врегулювання спорів : Закон України від 23.06.2005 р. № 2705–IV [Текст] // ВВР. — 2005. — № 33. — Ст. 427.
7. Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України : інформаційний лист Вищого Господарського суду України від 07.04.2008 р. № 01–8/211 [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_211600-08.

8. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / [Г. Л. Знаменський, В. К. Мамутов, І. Г. Побірченко, В. С. Хахулін, В. С. Щербина та ін.]. — К. : Юрінком Інтер, 2004. — 688 с.
9. Агафонов, С. Особливості тлумачення змісту правочину в українському законодавстві / С. Агафонов // Юридичний журнал. — 2005. — № 11 [Електронний ресурс] Юстініан. — URL : <http://justinian.com.ua/article.php?id=2013>.
10. Шадура, Д. Юрисдикційність вимог про тлумачення змісту правочину за статтею 213 Цивільного кодексу України / Д. Шадура // Юридичний журнал. — 2009. — № 5 [Електронний ресурс] Юстініан. — URL : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3201>.
11. Беяневич, О. А. Теоретичні питання тлумачення договорів [Електронний ресурс] / О. А. Беяневич // Центр економічної освіти. — URL : www.ceo.kiev.ua/art1.php.
12. Павлюченко, Ю. Примусове виконання визнаної претензії / Ю. Павлюченко // Право України. — 2011. — № 6. — С. 78–83.
13. Рибальченко, Н. Конфлікти й протиріччя — у суді й поза ним / Н. Рибальченко // Правовий тиждень. — № 47. — 18–24 листопада 2008 р. [Електронний ресурс] Правовий тиждень. — URL : <http://www.legalweekly.com.ua/article/?uid=775>.
14. Гола, Л. В. Переваги та недоліки досудового розгляду вирішення господарських спорів / Л. В. Гола // Новейшие научные достижения — 2010 : материалы конференции [Електронний ресурс] Publishing house Education and Science s.r.o. — URL : http://www.rusnauka.com/8_NND_2010/Pravo/60704.doc.htm.

Надійшла до редакції 12.04.2012

Резникова В. В. Досудебное урегулирование хозяйственных споров: необходимость и пути реформирования

Обосновывается необходимость сохранения в хозяйственном процессе, а также реформирования на законодательном уровне института досудебного урегулирования хозяйственных споров. Выполнен поиск возможных путей такого реформирования, внесены соответствующие предложения.

Ключевые слова: хозяйственный спор, досудебное урегулирование, претензия, претензионный порядок.

Rieznikova, V. V. Pre-trial Regulation of Economic Disputes: the Need and Ways to Reform

This paper is devoted to justifying the need for preservation in the economic process, and reform at the legislative level, the institute of pre-trial settlement of commercial disputes. The search of the possible ways to reform is made, appropriate proposals are included.

Keywords: economic dispute, pre-trial settlement, claims procedure.

